

Gerbrand Muller

Evenwichtlopen
Wagens beladen met hooi
Twee novellen

Heruitgave 2019
De Sneeuwstorm

De auteur in 1992 (*Evenwichtlopen*)

Foto: Chris van Houts

Gerbrand Muller over
Wagens beladen met hooi:
‘In deze novelle heb ik willen weergeven hoe een mens gevormd wordt door zijn karaktereigenschappen en door allerlei factoren die van buitenaf op hem inwerken, eigenschappen en factoren die maken dat hij uiteindelijk wordt wie hij is. Het dagelijks bestaan mag ordeloos en onbetekenend lijken, de loop van iemands leven is dat niet. Een levensloop kan bij de beschouwer ervan gewaarwordingen van herkenning, van ontroering, van mededogen oproepen, en ook van schoonheid.’

In *Evenwichtlopen* krijgt de terugblik op de kinderjaren en jeugd gestalte in een aantal episodes, die lijken op te doemen uit een nevelig verleden. De ervaringen die Gerbrand Muller beschrijft, overkomen de verteller in een periode van zijn leven waarin hij, nog ongevormd, vatbaar is voor indrukken op een manier zoals hij dat later nooit meer zal zijn. Zo blijkt – om uit de memoires van Alexander Herzen te citeren – ‘dat dit “kleutergedoe” plus nog twee-drie jaren uit de puberteit het volste, mooiste, meest eigen deel van het leven uitmaakt, daarbij misschien zelfs het belangrijkste: ongemerkt bepaalt die tijd immers onze hele verdere toekomst.’ De hoofdpersoon in *Evenwichtlopen* zal zijn jeugdervaringen voor de rest van zijn leven met zich meedragen.

Wagens beladen met hooi kan gelezen worden als een vervolg op *Evenwichtlopen*. De hoofdpersoon van deze novelle wordt tijdens het eerste jaar van zijn studie heen en weer geslingerd tussen allerlei nieuwe en verwarrende indrukken en ervaringen.

Ton Bogaard over *Evenwichtlopen*:

‘De novelle is bijzonder om de gevoeligheid en intelligentie van de hoofdpersoon ervan en in onmiddellijke samenhang daarmee: om de taal waarin hij vertelt. [...] *Evenwichtlopen* hoort tot het genre van het psychisch realisme. Dat lijkt keer op keer uitgeput. Maar het is hier als altijd: niet het genre bepaalt wat iets waard is, maar de mate en de manier waarop de kunstenaar de mogelijkheden en beperkingen van het genre overwint en uitbuit.’

(*Eindhovens Dagblad*, 3 oktober 1992.)

Wim Gerritsen over *Wagens beladen met hooi*:

‘De hoofdpersoon van dit verhaal is een jonge man, Erik, die het tijdens het eerste jaar van zijn studie, heen en weer geslingerd tussen allerlei nieuwe en verwarrende indrukken en ervaringen, in mentaal opzicht zwaar te verduren krijgt. Wie vertrouwd is met Mullers reisberichten, zal bij het lezen van de novelle waarschijnlijk het een en ander herkennen. Zoals de ik-figuur in de reisverhalen steeds uitvoerig en minutieus de gevoelens registreert die het vreemde land waar hij zich bevindt bij hem oproept, zo schenkt de verteller van de novelle steeds bijzondere aandacht aan de emotionele reacties van zijn personage.’ (*zie verder achterin dit boek*)

Gerbrand Muller

Evenwichtlopen
Wagens beladen met hooi

Twee novellen

*Heruitgave 2019
De Sneeuwstorm*

Evenwichtlopen (1992)
Wagens beladen met hooi (2003)
Twee novellen

© 2019 Gerbrand Muller

Heruitgave door Uitgeverij De Sneeuwstorm

Afbeelding omslag: Übermut Exubérance, Paul Klee, 1939

Opmaak en omslag: Ewout Storm van Leeuwen

ISBN: 978-90-829758-1-9 (papier)

ISBN: 978-90-829758-0-2 (e-boek)

NUR 301 (roman, novelle)

Inhoudsopgave

<i>Evenwichtlopen</i> , novelle	7
<i>Wagens beladen met hooi</i> , novelle	129
Wim Gerritsen, <i>Achter de hooiwagens</i> , een gesprek met Gerbrand Muller	217

Evenwichtlopen

Novelle

1992

Evenwichtlopen was vroeger op sommige scholen onderdeel van de gymnastiekles. Je liep over een smalle balk, waarbij je behoedzaam je ene voet voor de andere en daarna je andere voet weer voor de ene zette, terwijl je met je armen je evenwicht probeerde te bewaren.

1

Het bovenhuis van oom Han, waar ik kwam te wonen toen mijn ouders naar Indië gingen, stond in Rotterdam. Het was vol zoals veel huizen kort na de oorlog nog waren. De wanden waren bedekt met fotoportretten, gravures en schilderijen. Gordijnen hingen niet alleen voor de ramen, maar ook voor sommige deuren, tapijten lagen behalve op de vloeren ook op de tafels en op de schoorsteenmantels. Er hing, heel flauw waarneembaar, een schimmelige lucht die iets had van ranzige margarine en die ik toen zonder een bepaalde reden in verband bracht met de gummi luchtkussens op de overloop, waar oom Han soms tegen bokste.

In mijn herinnering is het huis stil, alsof er nooit een ander geluid weerklonk dan de stemmen van mijn oom en tante en het slaan en tikken van de klokken.

Ik had er mijn eigen kamertje. Anders dan in de overige vertrekken stonden daar weinig meubels. Een stoel, een kast met een groen gordijn aan koperen ringen en een ledikant. Het ledikant nam de meeste ruimte in beslag. Het bestond uit twee zware houten schotten aan hoofd- en voeteneinde,

twee planken aan de langste zijden en daarbinnen een kolossale springveren matras. Het heette 'de Eddie'. Om in slaap te komen moest ik geen vin verroeren, want de geringste beweging die ik maakte bracht een dreunend gonzen in het inwendige van de matras teweeg. Het kamertje lag aan de straatkant. Door de straat reed een tram, die een halte voor het huis had. Ik hoorde als ik in de Eddie lag de tram vele malen aankomen, stoppen en weer doorrijden. Die steeds terugkerende opeenvolging van geluiden bezegelde de toestand waarin ik me bevond; het waren geluiden van een stad waar ik me nooit thuis zou kunnen voelen. Ik verlangde alleen maar vurig er weer vandaan te komen.

Tante Jeanne was iemand waar geen kwaad bij zat. Wat me in haar afstootte, zodat ik soms van haar rilde, kan ik het best weergeven met het woord 'week'. Ze was broos. De huid van haar broodmagere gezicht en hals was vol rimpels en plooiën. Ze had een iel en hees stemmetje, misschien een van de redenen waarom ze zuinig was met woorden. Aan mijn afkeer droeg zeker bij het pruttelende geluid dat als ze kauwde uit haar keel kwam. Ze bewoog zich langzaam. Hoewel schuchter slaagde ze erin bepaalde dingen in huis te laten gebeuren zoals zij dat wilde. Voor en tijdens de maaltijd

mocht er niet gedronken worden: dat diende na het eten te gebeuren. Wij doopten voor en na de maaltijd onze vingers in een kom die naast de eettafel op een bijzettafeltje stond. De vitrages moesten altijd het hele oppervlak van de ruit bedekken en mochten ook niet even met de hand opzij worden geschoven of worden opgelicht.

Op haar manier was ze zorgzaam voor me. Ze zag erop toe dat ik voldoende at. (Omdat het me niet toegestaan was erbij te drinken viel het eten me zwaar, de zoute jus of de in slijmerige saus gekookte groente deden me soms kokhalzen, maar wonderlijk genoeg had ik toch zelden veel later dan mijn oom en tante mijn bord leeg.) Ze lette erop dat ik warm aangekleed het huis verliet – ook weer niet te warm, want ik mocht niet zweten. Ze informeerde geregeld of ik wel goed geslapen had, waarop ik onveranderlijk ‘ja’ zei, misschien op niet erg overtuigende toon, want ze bleef me na dat antwoord altijd een beetje weifelend aanstaren, alsof ze me maar half geloofde. Ze scheen te beseffen dat haar huis geen erg geschikte verblijfplaats voor me was.

‘Het is niks hè, niet bij je vader en moeder,’ zei ze een enkele maal. ‘Je ouders moeten maar gauw terugkomen.’ Een opmerking waaruit ik meende te moeten opmerken dat zij het maar niks vond dat ik

bij hen inwoonde.

Het eten, mijn kleren, mijn nachtrust, dat was het enige waarover ze met me praatte. Alleen één keer roerde ze iets anders aan. Het was avond, het eten was net gedaan. Mijn oom had zich op zijn kamer teruggetrokken en ik zou over een kwartier naar bed moeten. Mijn tante en ik zaten, zoals elke dag om deze tijd, nog even tegenover elkaar aan de afgeruimde tafel, die pas de volgende ochtend na het ontbijt van het tafellaken ontdaan zou worden. Mijn vingers zwoegden met veters die op een stuk karton zaten en die ik moest strikken, een werkje dat de schooljuffrouw me had meegegeven omdat de gymleraar verklaard had dat hij niet langer voor en na de gymles mijn schoenveters voor me wilde vastmaken. Op een gegeven ogenblik merkte ik dat mijn tante tegen me praatte. Haar stem klonk zo zacht dat ik haar nauwelijks verstond en omdat ze volkomen stil zat leek het wel alsof niet zij sprak maar een derde persoon die ergens in de kamer was. Ze hield dit keer niet na een paar zinnen op, maar praatte door. Ik luisterde. Sommige dingen die ze zei begreep ik, andere niet. Ze maakte zich zorgen over me. Ik moest het moeilijk hebben, want ik was nog een kleine jongen en zij en oom waren al oud en niet gewend aan kinderen. Ze waren eigenlijk helemaal geen mensen

gewend. Dat was nu eenmaal zo. Je had mensen die heel veel andere mensen zagen en altijd vrolijk waren en mensen die maar stil op zichzelf leefden. Dansen, naar de film gaan, daar deden zij niet aan. Het was beter zo. Zij had zelf veel verdriet in haar leven gehad, daar wilde ze het nu niet over hebben, omdat ik nog te klein was om het te begrijpen, maar het maakte dat ze het vaak te kwaad had. Ze zei 'te kwaad' en ik dacht half en half dat ze kwaad was. Er was iets met haar borst, ze had daar een zwaar gevoel, alsof er een grote steen zat, en het leek soms alsof achter haar ogen 'een duiveltje met naalden stak'. De duivel bestond gelukkig niet, dus daar hoefde ik niet bang voor te zijn, maar er waren wel veel dingen die je niet zag. Ik dacht bijvoorbeeld dat ik maar één lichaam had, het lichaam waarmee ik zag, hoorde, voelde, waarmee ik hier in de kamer zat, maar dat was niet zo. Ze kon op dit ogenblik de lichamen zien die om mij heen zaten. Dat geloofde ik misschien niet, maar ze kon ze aanwijzen – dan moest ik heel stil blijven zitten. Ze zweeg. Ik zat roerloos en staarde haar aan. Haar gezicht had de gewone slaperige uitdrukking en als haar ogen niet open waren geweest zou ik gedacht hebben dat ze zat te dutten. Toen zei ik toonlos: 'Doe eens.'

Haar arm ging na enige tijd omhoog en begon

wijzend in mijn richting figuren te beschrijven. Mijn ogen volgden de arm alsof ze er door onzichtbare draden mee verbonden waren. Soms bleef de arm steken, alsof hij een obstakel tegenkwam, soms trilde hij alsof hij niet wist waarheen hij verder moest. De figuren deden denken aan de letters die ik in mijn schoonschrijfschrift moest schrijven. Er kwam tenslotte een ijl gevoel in mijn hoofd, alsof ik zou kunnen gaan zweven, maar toen ik werkelijk begon te geloven dat ik in de lucht zou opstijgen lag haar arm weer op tafel. Ze knikte, lachte en zei: 'Kijk me niet zo aan.'

Mijn oom, gepensioneerd schoolhoofd, ex-Nederlands-Indisch gouvernementsambtenaar, was groot en mager. Zijn gezicht was als van gummi, als van een pop. De mond was smal en vormde in gesloten stand een dunne rechte streep. Smal was ook de neus en hij droeg een bril met dunne metalen randen. Zijn gezicht kon zulke uitdrukkingen aannemen dat ik het niet verdroeg ernaar te kijken en toch was ik niet in staat mijn ogen af te wenden. Ik kan me al die uitdrukkingen nu nog te binnen brengen. Bijvoorbeeld als ik zijn ergerenis of afkeuring had opgewekt: zijn mond was dan een rechte streep, zijn ogen vernauwden zich en zijn hoofd maakte een sidderende beweging, een

beetje zoals een hond die uit het water is gekomen zijn kop schudt; soms volgde daarop nog een knippen van de ogen terwijl uit de neus hoorbaar lucht ontsnapte. Of: de ogen nemen me loerend op en de lippen verbreden zich en laten even een stukje van de tanden bloot (uiting van meewarige spot in reactie op een antwoord dat ik had gegeven, maar het gebeurde ook wel als we elkaar op de gang of de trap onverwachts tegenkwamen). Of: hij zit tegenover me achter zijn bureau, rechtop, als een roofvogel die zich op zijn prooi zal storten, zijn ogen schieten vuur, zien me als het ware al niet meer, alsof ik door de vernietigende werking van zijn blikken tot stof vergaan ben, maar opeens komt er een glimlach op zijn gezicht, hij zucht en knikt, de glimlach wordt breder en breder, zijn gezicht straalt van vergevensgezindheid (ik heb hem door mijn domheid tot het uiterste gebracht, maar hij houdt van me en vergeeft me). Of: hij zit rechtop, de ogen gesloten alsof hij slaapt, zijn gezicht star als een masker, en zijn handen slaan ritmisch op zijn borst, eerst langzaam, dan sneller en sneller totdat het een roffel wordt.

Hij was onberekenbaar. Het ene ogenblik was hij de gemoedelijkheid zelf, het volgende bleek die gemoedelijkheid alleen maar een aanloop te zijn geweest om iets bijtends te zeggen, kort daarop

praatte hij weer honingzoet. Soms deed hij tegen me alsof we twee kornuiten waren, jongens die wel aan elkaar gewaagd waren en het daarom best met elkaar konden vinden. Als hij me voor de les kwam halen en me bij mijn nek naar zijn kamer voerde hield hij vaak een opgewekt praatje: Wij vormden samen een goed span, want niemand had hem ooit klein gekregen en niemand had mij nog klein gekregen. Maar nu zou ik eraan moeten geloven, want tegen hem kon ik niet op. En: wij waren als de linker- en de rechterhand, ik bijna het domste, hij het knapste wezen op de wereld: wat mooi dat we elkaar gevonden hadden.

Ik was dom. Ik kwam niet mee op school. Het slechtst ging het met rekenen en schrijven, maar de rest ging niet veel beter. Als het zo doorging zou mijn aanwezigheid in de klas weinig zin meer hebben.

Elke middag bracht ik na schooltijd enkele uren met mijn oom in zijn studeerkamer door. Een deel van de tijd was ik bezig de blanke bladzijden van mijn schoonschrijfschrift te vullen met onduidelijke figuren die moesten doorgaan voor letters, een deel van de tijd trachtte ik onder zijn leiding sommen te maken uit een rekenboek. Ik zat tegenover hem aan een tafel die tegen het bureau stond aan-

geschoven. Op de tafel lag een groen vloeiblad, om het hout te vrijwaren van inktspatten. Het strenge vloeiblad, de weergaloos dun gelijnde bladzijden van het schoonschrijfschrift en de puntgaaf gedrukte plus-, min- en is-gelijkttekens in het rekenboek schenen me ervan te willen doordringen dat het nutteloos was me in te spannen: ik kon niets en zou nooit iets kunnen, dat was net zozeer een feit als dat er bomen uit de aarde groeiden, of dat er regen uit de lucht viel.

Onze-Lieve-Heer had toen hij me maakte even niet goed opgelet, zei mijn oom. Zijn toon suggereerde dat wat mij mankeerde iets boeiends was, in zijn stem klonk bijna ontzag door als hij het had over de materie die zich onder mijn schedeldak moest bevinden. Misschien moest er maar een gaatje in mijn hoofd geboord worden, dan konden ze kijken wat er nu eigenlijk zat, als er al iets zat. Dat ik er niets aan kon doen begreep hij heel goed. Het ongelukkige was dat de meeste mensen het niet zouden begrijpen: daarom zou ik het later in de wereld wel moeilijk krijgen. Hij zou trachten geduld met me te hebben, want hij hield van me. Als ik dat maar wilde begrijpen: hij was mijn vriend en als hij boos was en 'god god god' riep, deed hij dat alleen omdat hij zo op me gesteld was.

De onveranderlijkheid van die dagen is in mijn herinnering verweven met schemerig licht: het bleke licht in de huiskamer van mijn oom en tante, het grijzige licht in de gang van de school.

Ik ging naar school. Ik volgde een bepaalde weg, door een steeg waar een smederij gevestigd was – ik bleef er staan om naar de vonkenregens te kijken – , langs een kade waarboven meeuwen krijsten, en door een straat met half tot puin gebombardeerde huizen; op een van de benedenverdiepingen stonden achter glas auto's te pronk. Ik zat alle dagen in de klas en deed in het speelkwartier ijverig mee met een spel dat 'schare' heette, waarbij kinderen die elkaar bij de hand hielden loslopende kinderen achtervolgden: wie afgetikt was voegde zich bij de schare. Maar mijn aanwezigheid op school leidde nergens toe. Mijn klasgenoten deden kennis op, voor mij bleven de meeste dingen die de juffrouw voor de klas zei of die ze op het bord schreef onbegrijpelijke mededelingen.

Tussen de middag bleef ik over. Ik at dan in het zang- en gymnastieklokaal de boterhammen die ik had meegekregen in een smal en hoog trommel-tje, met op het deksel de afbeelding van een klein meisje dat de kleertjes van haar pop een sopje gaf. Met de smaak van de boterhammen en de flauw zurige lucht in het lokaal is een gevoel van schaamte

verbonden. Ik schaamde me voor mijn lichaam, in het bijzonder voor de grijze wollen broek met visgraatdessin die ik droeg en waarvan de pijpen tot bijna aan mijn knieën reikten. In mijn herinnering droeg ik dag in dag uit diezelfde broek.

Op een avond zitten we aan tafel. Mijn bord is volgeladen met voedsel, ik kauw en kauw. Mijn oom en tante zwijgen, uit de keel van mijn tante komt het pruttelende geluid. Ik denk: straks uitkleden, de Eddie, niet in slaap komen, de trams die stoppen en doorrijden, morgen weer de school, boterhammen eten in het zanglokaal, 's middags bij oom Han. Maar dat hoeft niet zo door te gaan, als ik vanavond uit het raam van het kamertje spring is het afgelopen. Het raam is hoog, de stoep van steen, dus zal ik wel meteen dood zijn. De wanhoop die me deze gedachten heeft ingegeven verdwijnt, ik voel een grenzeloze opluchting, ik ben zo blij dat ik me al niet meer afvraag of ik vanavond moet volvoeren wat ik bedacht heb: op dit ogenblik hoeft dat helemaal niet. Maar ik zou het morgen kunnen doen, of over een week, over een maand, wanneer ik maar wil. Ik lach vrolijk als oom Han even later een grapje maakt over een aardappel die op een mannetje lijkt waarvan hij de kop zal afsnijden.

Ik ben op weg naar school. Op een gegeven moment houd ik op met lopen. Ik sta een tijdje op de plek waar mijn voeten hebben stilgehouden, later ga ik zitten op de rand van het trottoir. Op een bepaald ogenblik heeft zich een groepje mensen om me heen verzameld. Men vraagt waarom ik hier zit, of me misschien iets scheelt, hoe ik heet. Ik antwoord dat ik dat niet kan vertellen. De manier waarop ik dat zeg is beleefd maar beslist. Ik leg uit dat het me spijt, dat ik graag antwoord had gegeven maar dat dat nou eenmaal niet goed mogelijk is. De mensen blijven aandringen, ik houd voet bij stuk. Langzamerhand word ik bevangen door ontsteltenis; er staan steeds meer mensen om me heen: ik houd ze allemaal op, breng ze uit hun doen; door mijn schuld raakt alles op een verschrikkelijke manier in de war. Er verschijnt een politieagent. Ik kan bijna niet meer praten, even later begin ik te huilen. Met een hand op mijn schouder zegt hij troostend dat ik maar met hem moet meekomen, hij zal me wel wegbrengen. Ik loop met hem mee naar het voertuig dat hem hierheen gebracht heeft: een grote bestofte motor met zijspan. Zijn handen tillen me in de hoogte en het volgende ogenblik zit ik in de leren zetel van het zijspan. Het is te ongelooflijk om waar te zijn, maar ik huil met gierende uithalen. Ik mag kiezen waar ik naar toe gebracht wil

worden: naar school of naar huis. Ik kies de school.

Op een middag had ik onder leiding van mijn oom op sommen zitten zwoegen. Hij was begonnen mijn kennis van de tafels op de proef te stellen. Zijn manier van overhoren – snel en bits verschillende tafels door elkaar – bracht me in de war zodat ik er nog minder van terechtbracht dan gewoonlijk en rimpels midden op zijn voorhoofd duiden erop dat hij bezig was zijn zelfbeheersing te verliezen. Hij had al verscheidene malen de handen opgeheven en ‘god god god!’ geroepen, toen kwam hij achter zijn bureau vandaan en hurkte naast me. Hij vatte mijn hoofd tussen zijn handen en bracht het vlak bij het zijne. Zijn ogen staarden naar me, ik staarde terug. Van zo dichtbij had ik zijn gezicht nog nooit gezien. Ik zag het nog minder dan dat ik het rook, een flauw zoete lucht, dreigend zoet. Hij sprak tegen me op een zacht vriendelijke toon. Ik was een gek geval, interessant eigenlijk. Interessant om te onderzoeken. De geleerden van de hele wereld moesten maar bij elkaar komen om mijn kop in stukjes uit elkaar te halen om te kijken hoe het er vanbinnen uitzag. Misschien bleek dan wel dat ik eigenlijk geen mens was maar bijvoorbeeld een aap. En als ze me dan weer aan elkaar gelijmd hadden moesten ze me in een museum zetten, dan

kon iedereen komen kijken naar het natuurwonder dat ik was. Wie weet was ik ook niet een dier maar iets nog lagers, bijvoorbeeld een aardappel. Dan moesten ze me maar in de pan doen, koken en opeten, maar voordat hij me naar de keuken bracht zou hij me nog één kans geven: hij zou een proef met me nemen om te zien of er nog een beetje leven in me zat of dat ik echt alleen maar uit meel bestond. Het volgende ogenblik had hij me in de lucht getild en toen zat ik op iets hoogs, op een kast. Mijn hoofd was vlak bij het plafond, hij stond beneden met zijn handen gebarend tegen me te praten.

‘Nou moet je iets doen hè? Als je niks doet kom je er niet af en dan moet je daar altijd blijven zitten. Tóe nou! Probeer er nou af te komen!’

Ik staarde hem sprakeloos aan zoals ik altijd had gedaan als hij tegen me sprak; tenslotte draaide hij zich om en liep de kamer uit. Ik nam vanaf mijn verheven zitplaats de ruimte op. Ik zat op de brandkast, een ijzeren kolos met laden en deuren waarvan ik me altijd vaag had voorgesteld dat hij aan de vloer zat vastgeklonken omdat hij er anders doorheen zou moeten zakken. De kamer waarin ik neerkeek leek een andere kamer dan die ik kende. Alles om me heen was lager dan ik, ook de lampekap, de koekoeksklok en de bovenste schappen

van de boekenrekken. Lampekap, klok en schappen waren grijs, bedekt met stof. Het feit dat ik die met stof bedekte oppervlakten kon waarnemen deed me meer de ongewoonheid van mijn positie beseffen dan de afstand tussen mijn bungelende voeten en de vloer. Ik was niet bang, hoogstens een beetje verbaasd. Ik zon niet op een middel om van mijn plaats te komen. Ik dacht helemaal niet, ik zat en staarde in het rond. Toen mijn tante tenslotte de kamer binnenkwam om de gordijnen te sluiten moet het uren later zijn geweest, want het was al zo donker dat ze het licht moest aandoen. Haar reactie toen ze me zag zitten was laconiek. Ze staarde naar me, grijnsde, mompelde 't is toch wat' en zette de boekenladder tegen de kast. Ik klom naar beneden.

En juist in die tijd begon wat me in mijn leven het meest plezier heeft geschonken, mijn grote hartstocht in de volgende jaren.

In de woonkamer van mijn oom en tante stond een piano, zwart en voorzien van twee draaibare koperen kaarshouders. Boven de klep van het toetsenbord, die altijd gesloten was, stond in zilveren letters *Schimmel*. Ik had als er niemand in de kamer was weleens de koperen houders heen en weer bewogen, waarbij ik fantaseerde dat ik de

tram bestuurde, en een keer had ik de klep opgetild, de toetsen bekeken en er tenslotte een ingedrukt, waarna ik uit vrees betrapte te zullen worden de klep weer had dichtgedaan en was weggelopen. Op een middag zat er toen ik van school kwam een vreemde man voor de piano. Niet alleen was de klep opgeslagen, maar ook het schot met de kaarshouders was weggenomen – het stond tegen de muur – zodat het binnenste van de piano te zien was: zilveren draden gespannen voor een wand van goud en een lange rij wonderlijk gevormde houten latjes waarvan sommige bewogen, als hamertjes. De man voor de piano speelde – geen melodie, hij sloeg alleen steeds een paar tonen aan en draaide dan aan een haak die om een van de zwarte knoppen boven de zilveren draden geklemd zat. Ik stond doodstil te kijken. De man ging door met zijn werk zonder er blijk van te geven dat hij mijn aanwezigheid had opgemerkt. Ik kwam geleidelijk dichterbij totdat ik tenslotte met mijn neus bij de toetsen stond. De man sloeg steeds eerst enkele malen achter elkaar een hogere en een lagere toon aan, dan weer behalve die tonen ook alle ertussen liggende. De haak werd voortdurend van de ene naar de andere knop verplaatst. Ik stelde me voor dat het draaien aan de haak zwaar werk was want de man ademde zwaar door zijn neus. Ik geloofde

zelfs dat het zwaar ademen erbij hoorde en dat het anders niet mogelijk zou zijn dit werk te doen. Op een gegeven moment sloeg de man, in plaats van twee, een groot aantal tonen achter elkaar aan, toen alle tonen van de piano van laag tot hoog, daarna volgden akkoorden en uit de akkoorden ontstond een muziekstuk. Starend naar de handen stond ik aan de grond genageld te luisteren. Ik had eerder in mijn leven muziek gehoord (vroeger had mijn vader eens voor de met visite gevulde kamer grammofonplaten gedraaid en ik had toen niet genoeg kunnen krijgen van een orkeststuk dat ik 'rommelende muziek' noemde), maar dat had nooit zo'n indruk op me gemaakt als de klanken die nu uit de piano kwamen. Ik voelde twee dingen tegelijk: diepe verbazing over het feit dat iets als dit mogelijk was, en verrukking. Ik genoot van de muziek zelf, en dan vooral van de krachtig aangeslagen lage tonen die wel door mijn lichaam heen leken te gonzen, maar ook van de handen die het toverwerk deden en van de bij rissen tegelijk bewegende hamertjes. Misschien was het nog het meest een aards genot, een plezier in de bonzende hamertjes, de witte en zwarte toetsen waarover de handen van de man vlogen en die kennelijk met de hamertjes in verbinding stonden, in de platte metalen uitsteeksels bij de grond die de man met zijn

voeten induwde, in het hele *ding* dat de piano was.

Toen hij was opgehouden bleef ik de hamertjes en toetsen opnemen en ik ging er tenslotte toe over een paar toetsen in te drukken. Op de vriendelijke vraag van de pianostemmer of ik ook wel zou willen leren piano spelen antwoordde ik nadrukkelijk bevestigend, een feit waarvan eerst mijn tante, die met de thee binnenkwam, en later mijn oom op de hoogte werd gesteld. Op een of andere manier moet mijn oom tot de overtuiging zijn gekomen dat het me ernst was, want niet veel later maakte ik op een woensdagmiddag voor het eerst de lange tocht met de tram naar het huis van mevrouw Mentink.

De opvallendste eigenschap van mevrouw Mentink was haar vrolijkheid. Ik heb nooit iemand gekend die zo uitbundig en aanstekelijk kon lachen. Het was een hoge, heldere lach die de hele kamer vulde en als hij opklonk was het me onmogelijk om niet mee te lachen. Het tweede opvallende aan haar was haar spierkracht. Ze was een forse vrouw en haar handen en armen hadden de kracht van een man. Dat kon ik vaak vaststellen, want ik kreeg van haar nogal eens goedmoedige tikken tegen mijn wang of porren in mijn zij en die kwamen aan. Haar kracht voelde ik ook als ze ingreep

in mijn pianospel, bijvoorbeeld als ze mijn handen beetpakte om ze de vereiste stand van 'bruggen' te doen aannemen (polsen laag, knokkels hoog) of om mijn pinken, die neiging hadden te 'vlaggen', krom te buigen.

Ze was ook streng en haar commentaren waren niet mals als mijn prestaties haar niet naar de zin waren. Maar ondanks haar ongezouten kritiek en gespierde handen voelde ik me volmaakt bij haar op mijn gemak, want het stond vanaf het begin buiten twijfel dat haar strengheid rechtvaardig was. Ik schaamde me in haar nabijheid voor mijn scharminkelige lijf, maar het was een prettige, zoe-te schaamte. Dat zij mij wel mocht kon ik opmaken uit de vriendelijke tikken en porren die ik kreeg en uit de zangerig aanhalige manier waarop ze me soms 'mon cavalier' noemde. Op me gesteld was ook haar moeder, een kleine kaarsrechte vrouw met sneeuw wit haar. Na afloop van de les werd ik soms door haar uitgenodigd in de achter de leskamer gelegen zitkamer. Er stond dan een kopje thee voor me op tafel met op het schoteltje twee, soms wel drie bonbons. Ik mocht nooit weg voordat ik de bonbons op had en vaak kreeg ik er nog een voor onderweg toegestopt. De manier waarop de vrouwen me bejegendden had iets beschermends. Misschien wekte ik hun mededogen op, maar als

dat zo was dan lieten ze me dat toch nooit merken en ze hebben me nooit het gevoel gegeven dat ik zielig was.

Ik genoot ervan om bij de moeder in de zitkamer te zitten in een van de bruinleren fauteuils waarvan de leuningen met kopspijkers beslagen waren. De conversatie had steeds hetzelfde verloop: de moeder stelde vragen, elke keer dezelfde, en ik gaf daarop altijd weer met hetzelfde plezier de antwoorden die ze van me verwachtte. Had ik mijn best gedaan? Ja, dat had ik. En zou ik dat ook blijven doen? Dat zou ik. En at ik al een beetje beter om later een grote sterke jongen te worden? Dat deed ik. Het waren vragen die aan een kind worden gesteld, maar de toon die ze gebruikte was ernstig en een beetje formeel, zodat ik me veel ouder voelde. Het was een spel dat we speelden en ik had het wel altijd willen laten voortduren. Het was dan ook steeds de moeder die er tenslotte een eind aan maakte door te zeggen dat het nu toch tijd voor me werd om op te stappen. Een keer zei ze dat niet, zodat ik er nog zat toen mevrouw Mentink na afloop van de volgende les de kamer binnenkwam. Ze bleef quasi vertoornd stokstijf op de drempel staan en ik veerde beschaamd overeind. Ze riep dat ze het zaakje niet vertrouwd, want dat haar moeder iets met me had, met mij, haar cava-

lier, en stevende met grote stappen op me af. Ik holde om de tafel heen, kroop achter de stoel van de moeder, die hulpeloze kreten slaakte, schoot er weer vandaan en rende de kamer uit. Ik bleef buiten rennen, vervuld van een woeste uitgelatenheid, terwijl ik af en toe sprongen maakte.

Het bovenhuis van mevrouw Mentink was klein, maar voor mij was het een werelddeel. Ik beschouwde het als 'Amerika'. Misschien deed ik dat omdat de tocht erheen lang duurde en omdat ik er in een andere wereld was. Een gelukkige wereld: ik hoefde maar het schemerige gangetje binnen te stappen of in het zonloze wachtkamertje te zitten, waar het muf rook, een beetje naar oude lappen, en ik voelde al een diepe tevredenheid alsof met mijn aanwezigheid binnen deze muren alles vervuld was wat ik me maar wensen kon.

In die tijd kwamen mijn ouders terug naar Nederland. In Indië was geen toekomst meer, alles wat daar gebouwd was stortte in en wie zijn leven lief was zorgde dat hij ervandaan kwam. Daar ging het gesprek over de middag dat mijn ouders na hun aankomst in de huiskamer van mijn oom en tante zaten. Ik zat erbij en zei, zoals gebruikelijk, niets. Ik voelde een vage verwondering over hun aanwe-

zigheid in deze kamer, het feit dat ze daar zaten aan de eettafel met het dikke kleed, het rustige geluid van hun stemmen.

Ik logeerde die nacht met mijn ouders in een hotel. We hadden een kamer met drie bedden. Ik kon niet in slaap komen. Mijn ogen gingen steeds als vanzelf weer open en dwaalden van lichtkier naar lichtkier – het vertrek telde meerdere grote ramen – alsof ik me er niet genoeg van kon overtuigen dat ik was waar ik was: niet meer in het zolderhokje bij mijn oom en tante maar in een andere, onbekende ruimte. Ik kon het niet geloven, maar de lichtkieren bewezen keer op keer dat het waar was. En als ik de lichtkieren niet durfde te geloven was er nog de doodse stilte die me omringde: geen stoppende en weer optrekkende trams, geen auto of motor was te horen.